

РЭЦЭНЗІЯ

З лексічнай скарбонкі Усходняга Полесся

(Лапіцкая, Л. І. Слоўнік каляндарна-абрадавай лексікі Усходняга Полесся
/ Л. І. Лапіцкая. – Мазыр : УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2007. – 66 с.)

Лексічныя запасы беларускіх гаворак з'яўляюцца аб'ектам вывучэння многіх даследчыкаў. Нямаючы навуковых прац прысвечаных асаблівасцям семантыкі беларускай дыялектнай лексікі, рэгіянальнай спецыфіцы яе тэматычных груп, словаўтваральных магчымасцей, граматычных форм.

Усходняе Полесся – надзвычай багаты і цікавы ў лінгвістычных адносінах рэгіён Беларусі. Лексіка Усходняга Полесся ўжо знаходзіла адлюстраванне ў лексікаграфічных працах. Мовазнаўцы і ўсе, каго цікавіць народная мова і культура Усходняга Полесся, прыхільна сустрэлі зборнікі «Лексіка Полесся», «Лексіка Полесся ў прасторы і часе», «Полесский этнолингвистический сборник. Материалы и исследования», «Тураўскі слоўнік», «Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны» Т. С. Янковай, «Народная лексіка Гомельшчыны ў фальклору і мастацкай літаратуры», «Палескі слоўнік: Лельчыцкі раён» І. М. Кучука, А. К. Малюка, «Микротопонимия Мозырского Полесья» Г. А. Ивановой. Аднак каляндарна-абрадавая лексіка Усходняга Полесся да апошняга часу заставалася найменш выяўленай і распрацаванай. Таму лексікаграфічная праца Л. І. Лапіцкай, безумоўна, і цікавая, і каштоўная, і неабходная. Рэцэнз слоўніка ахоплівае каля 1000 лексічных адзінак і іх варыянтаў, сабраных па спецыяльна распрацаванай праграме ў 113 населеных пунктах 10 раёнаў Усходняга Полесся: Брагінскага, Ельскага, Жыткавіцкага, Калінкавіцкага, Лельчыцкага, Лоеўскага, Мазырскага, Нараўлянскага, Петраўскага, Хойніцкага.

Адкрывае слоўнік кароткая, але ёмка і дакладная прадмова, у якой паведамляецца мэта працы, тлумачацца крытэрыі адбору лексічнага матэрыялу і прынцып падачы ілюстрацыйных запісаў, раскрываецца структура слоўнікавага артыкула.

Слоўнік будзеца паводле алфавітна-гнездавага прынцыпу. Варыянты слоў размяшчаюцца ў адным гнездавым радзе і падаюцца ў адным слоўнікавым артыкуле ў алфавітным парадку. Такая сістэма дазваляе найбольш эканомна падаць лексічны матэрыял і максімальна ахапіць лексіку ў пэўным аб'ёме слоўніка. У межах гнезда змяшчаецца разнастайная інфармацыя (лінгвістычная, геаграфічная, гістарычная, этнаграфічная).

У слоўніку надзвычай поўна падаюцца сабраныя моўныя адзінкі каляндарна-абрадавай лексікі Усходняга Полесся, якія размяркоўваюцца пераважна па наступных тэматычных групах:

- 1) назвы народных свят і прысвяткаў (*Аляксей, Анапрэй, Аўдокі, Благавешчанне, Вадохрышчэ і інш.*);
- 2) назвы настоў і іх прыздадзяў (*Загавіны, Піліпаўка, Пятроўка, Спасаўка, Велікі пост і інш.*);
- 3) назвы абрадаў (*валачэнне, засеўкі, кумленне, Піскуха, радушныя дзеды і інш.*);
- 4) назвы атрыбутаў абраднасці (*звезда, колода, пудзіло і інш.*);
- 5) назвы ўдзельнікаў абрадаў (*баба, валачобнікі, звездар, каляднік, Купаліш і інш.*);
- 6) назвы абрадавых дзеянняў (*калядаваць, шчодроваць, венкі пускаяць, проводы русалкі і інш.*);
- 7) назвы абрадавых страў і пачастункаў (*валачонае, куцця, паска, сковороннік, скоромное, хрэцікі і інш.*);
- 8) назвы каляндарна-абрадавых песень (*веснянкі, коляда, троечныя песні*);
- 9) назвы раслін і грыбоў (*папараць-кветка, мікольнік і інш.*).

Аўтар падае лексемы ў алфавітным парадку і тлумачыць іх літаратурнымі адпаведнікамі або сінтаксічнымі канструкцыямі: *агонь* – вогнішча, *варажба*, *гаданне* – прадказанне, *дзед* – персанаж традыцыйнага абрадавага каляднага цыкла, *Саракі* – веснавое свята народнага календара, якое адзначаецца 22 сакавіка (9 сакавіка ст. ст.), у дзень веснавага раўнадзенства; дзень надыходу вясны, прылёту птушак, адметны абрадавым комплексам заклікання вясны, памінання продкаў і любоўнай варажбой і г. д. Побач з аднаслоўнымі адзінкамі шырока падаюцца састаўныя назвы каляндарна-абрадавай лексікі: ГРАДОВАЯ СЕРАДА, ГРАДОВА СЕРАДА, ГРАДАБОЙНА

СЕРЭДА; ГРАМНІЧНАЯ СВЕЧКА, ВСТРЭЧЭНЬСКА СВЕЧКА, СТРЭЧАННАЯ СВЕЧКА; ДЗЕДОВА СУБОТА, ЗЯЛЕНАЯ СУБОТА і інш.

Дапамагаюць зразумець семантыку рэгіянальных лексічных адзінак кароткія, але выразныя ілюстрацыі, напрыклад:

СЁМУХА ж. Земляробчае свята народнага календара, якое адзначаецца на сёмым тыдні пасля Вялікадня. Адметнае культам зеляніны, продкаў, шлюбу. *На Сёмуху дзеўкі бягуць бярозкі завіваць* [Гарочычы Калінк.]. *Сёмуха – годовае свята* [Буркі Браг.]. *На Сёмуху спеваюць песні* [Загорыны Маз.]. *На Сёмуху клён ломяць* [Небытаў Хойн.]. *У нас тры дні празуюць Сёмуху* [Бунавічы Лельч.]. *І мы помінаем свайго на Сёмуху* [Мікулічы Браг.].

Ужыванне спрошчанай транскрыпцыі для запісу ілюстрацыі дазволіла аўтару слоўніка захаваць адметнасці фанетычнай сістэмы гаворак Усходняга Палесся і адлюстравіць сярод іншых наступныя з'явы:

1) оканне (*На Узьдзюжанне му ходзім у цэркоў, одправа ідзе* [Града Жытк.]. *На Олексея не трэ абіжаць бедных і самому не трэ ні на кого абіжацца*. [Сяменча Жытк.]);

2) эканне (*На Тройцу свецяць клён і берозу і затыкаюць у дзверы, каб чэрці не прыйшлі* [Бярозаўка Калінк.]. *На Вялікдзень прыедуць родныя*. [Багуцічы Ельск.]);

3) лабіялізацыя гука [ы] (*Той Новы Год буў з дошчом і снегам* [Бунавічы Лельч.]. *На Покрову короў не вугонаюць у поле*. [Маркоўскае Лельч.]);

4) замена [о] на [у] у пазіцыі пасля губных (*На Івана Калінавіка з калібы варылі кісель і пілі яго, каб не була голова* [Гарочычы Калінк.]. *На Каледу хлопцы бегуць шчэдрываць*. [Валаўск Ельск.];

5) зашвардзненне свісцячага [с'] у постфіксе дзеясловаў (*Бедная куця варылася на Крэшчэнье* [Хамічы-2 Калінк.]. *На троечны тыждзень русалкі е ў водзе, тогды ми не купіліся* [Бунавічы Лельч.]);

6) вымаўленне шыпячага [ш] на месцы спалучэння, шт (*Купальню бувае сёмага юля, што купаюцца да венкі на воду кідаюць* [Прыбалавічы Лельч.]. *За тое і стаўлімо куццю святога Козліка, што Святы Козлік накрываў маленькаго Ісуса семом, штоб не змерз*. [Гарочычы Калінк.];

7) захаванне цвёрдага зычнага на канцы асновы ў формах дзеясловаў 1-й асобы множнага ліку, як і ў формах 1-й асобы адзіночнага ліку (*І ў стум годзі коледоваць будом* [Маркоўскае Лельч.]. *На дзеўятнік ідом у лес шукаць дзеўату язоду і прыказваем: «Новінка ў роток, а здороечко ў жывоток!»* [Навасёлкі Петрык.]. Параўн.: *буду – будом, іду – ідом*.)

У слоўніку адлюстраваны фанетычныя, акцэнталагічныя і марфалагічныя варыянты слоў, напрыклад:

Купала, Купало, Купайла, Купайло, Купалле, Купально; Іван, Іван Ведзьмін, Іван Вядзьмскі, Іван Купала, Іван Купало, Іван Купайла, Іван Купайло, Іван Купальны, Іван Летні, Іван Петроўскі, Іван Пятроў, Іван Пятроўскі, Купаль Іван.

Шырока падаюцца сінанімічныя назвы: *Благавешчанне, Дабравешчанне, Звеставанне; Вадохрышча, Крашчэнне; гаданне, варажба; Тройца, Сёмуха; шчадравальнікі, каляднікі* і інш.

Граматычныя і стылістычныя паметы, якія суправаджаюць рэсравыя словы, адлюстроўваюць асаблівасці ужывання дыялектных лексем.

Разам з тым, грунтоўна распрацаваны слоўнік выклікае асобныя заўвагі.

Назоўнік *смолянікі* (с. 56) зафіксаваны ў форме множнага ліку, тады як яго пачатковая форма – *смолянік*.

Лексема *бозны* (с. 13) змешчана без тлумачэння.

Слова *явор* (с. 65) указана без граматычнай паметы.

Не абыйшлося ў слоўніку і без тэхнічных недахопаў (напрыклад, скарачэнне *памышч.-ласк.* да лексемы *покровочка* не выдзелена курсівам, як у іншых выпадках (с. 47); слова СПАСАЎКА пасля першага складу разарвана прабелам (с. 27).

Неабходна адзначыць, што выказаныя заўвагі не ўплываюць на якасць лексікаграфічнай працы ў цэлым.

Слоўнік календарна-абрадавай лексікі Усходняга Палесся створаны на Беларусі ўпершыню. Несумненна, ён з'явіцца значнай падзеяй у культурным жыцці краіны і будзе карысным выданнем не толькі для лінгвістаў, але і для этнографіаў, гісторыкаў, географіаў. Шмат новага і цікавага ў гэтым выданні знойдуць краязнаўцы і ўсе, хто цікавіцца мінулым і сучасным Усходняга Палесся.

С. І. Солахава,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя І. П. Шамякіна»